

Key words: determinants of electoral choice, rational choice theory, rational instrumental approach, limited rationality, retrospective and prospective, egocentric and sociotropic voting.

УДК 329.4(477+498+439+470+571)

Горло Н. В.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИКИ ІРЕДЕНТИЗМУ

Аналізується роль політичних партій у формуванні політики іредентизму, спрямованої на об'єднання груп розділеного народу в одній державі. Досліджується діяльність політичних партій у європейських країнах, у тому числі тих, які межують з Україною: Румунії, Угорщини, Росії. Обґрунтування іредентистської політики у багатьох випадках спирається на ідею «Великої держави», яка аргументує відновлення державності в колишніх кордонах. Іредентистська риторика притаманна партіям правого і право-центристського спрямування, які декларують зацікавленість у добробуті етнічних родичів у сусідніх державах. Успішні результати участі партій у виборах свідчать про досягнення важливих цілей: вплив на формування політичних переконань громадян і отримання доступу до державного управління.

Ключові слова: політична партія, політика іредентизму, ідея «Великої держави».

Іредентизм як політичне явище став відомим з другої половини ХІХ століття, коли активно відбувалися процеси італійського, німецького, грецького об'єднання. У ХХ столітті активні державотворчі процеси у країнах світу, у тому числі пов'язані з деколонізацією, пожвавили інтерес до іредентизму. Розпад країн соціалістичного табору у Східній Європі загострив проблему розділеності народів. Актуальність дослідження іредентизму обумовлена тим, що іредентизм набуває міжнародно-політичного контексту і загрожує територіальній цілісності багатоетнічних держав. Ця проблема актуальна й для України, яка на сучасному етапі розвитку безпосередньо стикається з тими ризиками, які виникли внаслідок потужного російського іредентизму. Саме тому нагальним є вивчення різних аспектів іредентизму, починаючи від передумов появи іредентистських настроїв і завершуючи пошуком спроб протидії його деструктивному потенціалу.

Пріоритет у вивченні іредентизму тривалий час утримують представники зарубіжної політичної науки. Ґрунтовні праці з цієї проблеми мають Т. Аброзіо, Дж. Гоксек, Е. Гелнер, Д. Горані, Д. Горовіц, Д. Ландау, М. Сайдман, Е. Сміт, Н. Чейзен, Д. Ягсиоглу та багато інших. У країнах пострадянського простору іредентистська тематика тільки-но почала розроблятися. Серед сучасних російських науковців проблематику іредентизму досліджують Р. Бараш, С. Голунов, Ф. Попов, О. Садохін, А. Семченков, В. Тураєв, В. Шабаєв. Українські науковці В. Дівак, В. Євтух, Р. Коршук, Ю. Мацієвський та інші приділяють увагу іредентизму в контексті дослідження різних аспектів міжетнічних відносин. Однак слід відзначити, що у роботах науковців поза увагою залишається діяльність політичних партій як суб'єктів політики іредентизму, що й актуалізує проведення дослідження.

Метою статті є аналіз ролі політичних партій у формуванні політики іредентизму. Поняття «політика іредентизму» позначає курс, вектор зовнішньополітичної стратегії держави. Як правило, керівництво сучасних держав відкрито не декларує іредентистські цілі або ж завуальовує їх словами про підтримку своїх етнічних родичів, то ж саме політичні партії перебирають на себе функції впровадження в суспільну свідомість іредентистських гасел.

Іредентизм тісно пов'язаний з етнічним чинником і вирішує проблему розділеності народів. За визначенням Р. Бараш, «розділений народ можна визначити як етнічну групу, територія компактного проживання якої розділена адміністративними або державними кордонами. При цьому представники розділеної етнонаціональної групи усвідомлюють себе єдиною спільнотою, прагнуть до об'єднання свого етнічного простору в єдине адміністративне утворення, що самоуправляється» [1, с. 43]. Попри наявність багатьох

варіантів розділеності народу сутністю іредентизму є приєднання до держави, у якій певна етнічна група домінує, інших груп цього ж народу, які є національними меншинами в сусідніх державах і проживають на суміжних територіях. За визначенням Л. Карабешкіна, «іредентизм... пов'язаний з бажанням певної частини однієї держави возз'єднатися з іншою. Іредентизм є однією з форм сепаратизму, і, як правило (але не завжди), пов'язаний з бажанням частини розділеного етносу возз'єднатися зі своєю етнічною батьківщиною» [6, с. 61].

Одними з суб'єктів політики іредентизму є політичні партії, які представляють інтереси груп розділеного народу – як серед іреденти, так і з боку держави-іредентиста. Ці інституціоналізовані суб'єкти політики здійснюють представництво інтересів різних суспільних груп і розробляють політичні доктрини та програми, а також беруть участь у розробці й реалізації політичного курсу держави. Увага до їх діяльності закономірна з огляду на те, що метою політичних партій є отримання і реалізація політичної влади, отже, у випадку перемоги партії на парламентських виборах або її представника на президентських виборах програмні гасла будуть впроваджуватися в життя. Ті партії, які сприйняли іредентистську ідею, намагаються вплинути на суспільну думку і сформувати у громадян переконання про необхідність об'єднання розділеного народу. Аналіз досвіду діяльності політичних партій свідчить про те, що обґрунтування іредентистської політики досить часто спирається на ідею «Великої держави», яка за своїм первинним змістом аргументує боротьбу за відновлення державності в колишніх кордонах. Доктрина «Великої держави» у ХІХ – на початку ХХІ ст. виступила концептуальним обґрунтуванням багатьох іредентистських рухів, про що яскраво свідчить історія європейських країн. Проте окремі партії не приховують своїх великодержавницьких намірів, як, наприклад, у Румунії, інші ж завуальовують їх, декларуючи зацікавленість у добробуті своїх етнічних родичів.

Для кожної держави, де іредентизм став вектором зовнішньої політики, характерне існування принаймні однієї політичної партії з іредентистськими гаслами. Власне, сам термін «іредентизм» завдячує своїй появі політичній організації. Він увійшов у науковий обіг у кінці 1870-х рр., коли група Гарібальді і Мадзіні заснувала «Об'єднання за визволення Італії» (l'Associazione in pro dell'Italia irredenta) [12]. У громадському дискурсі ця політична організація почала називатися «Italia irredenta» («незвільнена Італія»). Як такої ідеї «Великої Італії» не існувало, але у програмних засадах організації чітко простежувалося прагнення приєднати до Італії населення всіх земель, які розмовляли італійською мовою, тобто це були території, які раніше входили до складу італійських князівств, але опинилися під владою інших держав.

Фактично ж цілеспрямовані дії державної влади по «збиранню» частин розділеного народу почалися ще раніше і проявлялися в діяльності перших урядів новоутвореної Греції. Об'єднавчий рух греків почався після того, як у 1830 р. була утворена Грецька держава (королівство Греція), але частина споконвічних грецьких земель перебувала у складі інших держав. Рух за приєднання до Греції територій, які перебували під владою Туреччини, отримав назву «енозіс». Концептуально оформлена доктрина «Великої держави» була сформована на початку ХХ ст. й існувала під назвою «Велика ідея». На початку ХХ ст. іредентистську політику проводив прем'єр-міністр Греції Е. Венізелос.

Об'єднання німецьких земель відбулося у ХІХ столітті, однак у ХХ ст. А. Гітлер здійснив анексію області Судет від Чехословаччини і аншлюс Австрії саме під приводом возз'єднання німецького народу в одній державі.

Регіон Центрально-Східної Європи подає нам чи не найбільше прикладів іредентизму. Зокрема, ідея «Великої Хорватії» передбачала приєднання до Хорватії всіх земель, на яких проживав хорватський народ і де раніше існувала хорватська держава. Ідеологія хорватського націонал-радикалізму, яка оформилася на рубежі ХІХ-ХХ століть, стала, за висловом С. Романенка, вираженням крайнього хорватського етнічного націоналізму, перш за все відносно до сербів [9, с. 24]. Хорватська радикальна «Чиста партія права», очолювана Й. Франком, на початку ХХ ст. однією з центральних задач називала політичне об'єднання хорватських етнічних територій, до яких включали Далмацію, Рієку, Боснію і Герцеговину,

Славонію, Крайну, Істрію, Штірію, Карінтію, що зумовило б утворення моноетнічної держави хорватів на територіях, де фактично проживали різні народи. У роки Другої світової війни ідею «Великої Хорватії» підтримали хорватські усташі на чолі з лідером А. Павеличем. Партія Хорватських незалежних демократів, утворена у середині 1990-х рр., закликала дотримуватися таких принципів національного руху: утворення Хорватії в історичних кордонах; здійснення гасла «Хорватія – держава тільки хорватського народу»; визнання того, що Боснія і Герцеговина територіально, етнічно і економічно складає з Хорватією єдине ціле [10, с. 771]. Послідовним прихильником ідеї «Великої Хорватії» був лідер націоналістичного руху, президент країни Ф. Туджман, який у 1993 р. намагався відколоти від Боснії і Герцеговини територію, населену хорватами (самопроголошену республіку Герцог-Босну).

Ідея «Великої Сербії» зародилася у ХІХ ст. і передбачала об'єднання всіх південних слов'ян. Нового дихання ця ідея набула у кінці ХХ ст., коли план створення «Великої Сербії» передбачав об'єднання всіх сербів, які проживали за межами республіки. На сьогодні у Сербії великодержавницьку ідею послідовно проводить Сербська радикальна партія, створена у 1991 р. Воїславом Шешелем. Радикальна партія поширила своє представництво у Чорногорії, де створена Партія сербських радикалів Чорногорії, і у Боснії і Герцеговині (Сербська радикальна партія Республіки Сербської). Однак підтримка партії В. Шешеля постійно знижувалася, а на парламентських виборах 2012 р. партія набрала всього 4,63% голосів і не отримала жодного місця у парламенті.

Найбільший інтерес викликає іредентистський вектор у державах, сусідніх з Україною, адже це створює потенційну небезпеку для її територіальної цілісності. В Угорщині виникнення ідеї «Великої держави» більшою мірою пов'язане з наявністю територіальних претензій до Румунії з приводу Трансильванії, більшість населення якої складають угорці, але чимало угорців проживає в українському Закарпатті, тож має місце зацікавленість у їх добробуті з боку угорської влади. Іредентистські гасла в сучасній Угорщині проводить партія «Фідес-Угорський громадянський союз», яка була утворена у 1988 р. під назвою «Союз молодих демократів» (скорочено «Фідес»). У кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. ідею «Великої Угорщини» намагалися використати у передвиборчій боротьбі націоналістичні сили. Лідер правоцентристської коаліції ФІДЕС (яка складалася з Союзу молодих демократів і Угорського демократичного форуму) В. Орбан на парламентських виборах 2002 р. сформував образ «батька нації», який піклується про відродження духу «Великої Угорщини» [4, с. 311]. У наступні роки партія отримувала низку перемог на виборах у національний і Європарламент, наприклад, у 2009 р. на виборах до Європарламенту набрала 56,4% голосів і отримала 14 мандатів з 22, відведених для Угорщини. Ідеї іредентизму також розділяє партія «Йоббік» («За кращу Угорщину»), яка на даному етапі дуже активно підтримує автономію Землі секеїв (секуїв), тобто частини історичної області Трансильванії, де компактно проживає основна частина угорської меншини [3].

Ідея «Великої Румунії» передбачає приєднання до Румунії Молдови і Буковини. Відповідно, населення цих регіонів вважається румунським. У період соціальної кризи кінця 1990-х рр. у країні посилювалися націоналістичні настрої, внаслідок чого виникла партія «Велика Румунія», у програмі якої записано: «Як видно зі свого імені, Велика Румунія виступає за мирну реалізацію Великої Румунії, в її історичних кордонах» [13]. Партія пропагує національні ідеали, переслідує ідеали національної єдності, територіальної цілісності, суверенітету та незалежності. У програмі зазначається, що «Велика Румунія» була і залишиться демократичною політичною партією, моделлю міжетнічного взаєморозуміння. У листопаді 2000 р. у другий тур президентських виборів вийшов лідер цієї ультранаціоналістичної партії К.В. Тудор, а на парламентських виборах того ж року партія отримала частину мандатів. І хоч у 2000 р. міністри зовнішніх справ Румунії і Молдови підписали Договір про привілейоване партнерство і добросусідство, «проте помітно зміцніли в останні роки румунські націоналісти все ще не втрачають надії на возз'єднання так званих «румунських територій» і утворення Великої Румунії, в склад якої, на їхню думку, повинні увійти Румунія, Молдова і Північна Буковина» [4, с. 333].

В умовах нинішньої гібридної війни між Україною і Російською Федерацією викликає інтерес роль російських політичних партій в обґрунтуванні експансіоністського російського іредентизму. У Російській Федерації іредентистська риторика виразно притаманна Ліберал-Демократичній партії Росії (ЛДПР). У Практичній програмі цієї партії (2011 р.) зазначається, що «росіяни – найбільш багаточисельний розділений народ. Зараз необхідна ідеологія повернення Росії її історичних територій, на які у російського народу є історичне і моральне право» [7]. ЛДПР активно впроваджує ідею «Великого Русского дома», який «більше самої Росії, тому що включає в себе росіян, які живуть не тільки на Україні, але в будь-якій іншій частині колишньої Російської імперії і Радянського Союзу» [8]. Лідер партії В. Жириновський неодноразово у своїх виступах заявляє про необхідність включення до складу Росії тих територій, на яких проживають етнічні росіяни. Аналіз програмних гасел цієї партії і реальна партійна риторика свідчать про те, що ЛДПР, заснована на ліберальній ідеології, активно засвоює націоналістичні засади. З цього приводу турецький дослідник О. Огют зазначає, що «при аналізі подій, які відбулися в Росії в кінці минулого століття, можна бачити, що націоналістична ідеологія вийшла на перший план політичної повістки дня всупереч ліберальній риторичі» [11]. На нашу думку, російська ідея «Великої держави» є частиною складної багатоаспектної концепції, у якій поєднані політичні, релігійні, історико-міфологічні уявлення. Як зазначає російський науковець І. Зевельов, рішення Москви у лютому-березні 2014 р. направлялися великими ідеями, складовими яких були концепції «розділеного народу», захисту співвітчизників за кордоном, «русского мира» і великої російської цивілізації [5]. Значна частина росіян сприйняла ці концепції, схваливши дії державного керівництва. На нашу думку, не останню роль у цьому відіграє діяльність політичних партій, які активно використовують ЗМІ як канал для просування своїх ідей, наприклад, через участь партійних діячів у політичних ток-шоу.

Проблема іредентизму періодично виникає в країнах Західної Європи. Тривалі міжрегіональні суперечки характерні для Бельгії у зв'язку з протистоянням політичних еліт Фландрії і Валлонії. В умовах кризи кінця 2000-х рр. деякі валлонські політики заговорили про можливість входження до складу Франції на основі мовної спільності. Соціологічні дослідження показували бажання частини валлонів приєднатися до Франції. За результатами дослідження, проведеного Ipsos у 2008 р., за приєднання до Франції висловилися 49% валлонів і 60% французів [14]. Курс радикально налаштованих валлонських політиків підтримала лідер французького «Національного фронту» Марін Ле Пен. А вже у вересні 2014 р. лідер північноірландської націоналістичної партії «Шинн Фейн» Джеррі Адамс закликав провести референдум в Північній Ірландії, який може призвести до відокремлення від Великобританії і возз'єднання з Ірландією [2].

Таким чином, огляд програмних засад і діяльності зарубіжних політичних партій, які проголошують іредентистські гасла, дозволяє виділити деякі спільні риси: 1) у більшості випадків іредентистський вектор спирається на великодержавницьку ідею з її привабливими закликами до відновлення держави у кордонах, які вона мала у період своєї найбільшої могутності; 2) іредентистська риторика притаманна партіям правого або право-центристського спрямування, ідеологічною базою яких є націоналізм. Це цілком природно, оскільки сама поява іредентизму стала можливою на основі етнічного націоналізму; 3) іредентизм стає зручним інструментом у передвиборчій боротьбі, тому що привертає увагу до партії і знаходить підтримку частини населення, оскільки попит на націоналістичні ідеї простежується в багатьох країнах світу. Успішні результати участі окремих партій у парламентських виборах свідчать про те, що партія досягла кількох важливих цілей – довела здатність впливати на формування політичних переконань громадян і отримала доступ до реалізації політичної влади; 4) іредентистська риторика з більшою вірогідністю приводить партію до влади в умовах політичної кризи. На наш погляд, це стає можливим завдяки обіцянкам згуртувати розділений народ в одній державі (ідея єдності) і відтворити територію держави у колишніх межах (апелювання до героїчного минулого, згадка про часи розквіту).

Очевидно, що іредентистські гасла в програмах політичних партій будуть з'являтися

ще неодноразово. Принаймні, це засвідчить певні суспільні настрої, на які потрібно звертати увагу, а, отже, й активно досліджувати. Викликає інтерес ірредентистське питання в діяльності громадських організацій, а також вивчення досвіду діяльності політичних партій з ірредентистською риторикою в інших регіонах світу.

Використана література:

1. Бараш Р. Явление разделённых этнонациональных групп : политологический анализ [Текст] / Р. Бараш. — Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. — 201 с.
2. В Северной Ирландии призвали провести референдум об отделении от Великобритании [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://world.lb.ua/news/2014/09/19/279980_severnoy_irlanii_prizvali.html. — Название с титул. экрана.
3. Венгерская радикальная партия «Йоббик» осуждает румынский авторитаризм по отношению к венграм-секеям. 31.03.2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://finugor.ru/news/vengerskaya-radikalnaya-partiya-yobbik-osuzhdaet-rumynskiy-avtoritarizm-po-otnosheniyu-k>
4. Заболотный В. М. Новейшая история стран Европы и Северной Америки : Конец XX – начало XXI века [Текст] : учеб. пособие для студентов / В. М. Заболотный. — М. : ООО «Издательство АСТ» ; ООО «Издательство Астрель», 2004. — 494 с.
5. Зевелёв И. А. Трансформация национальной идентичности и новая внешнеполитическая доктрина России [Электронный ресурс] / И. А. Зевелёв. — Режим доступа : <http://www.globalaffairs.ru/number/Granitsy-russkogo-mira--16582>. — Название с титул. экрана.
6. Карабешкин Л. А. Сравнительная политология постсоветского пространства [Текст] : учеб. пособие / Л. А. Карабешкин. — Таллинн : Евроакадемия, 2012. — 110 с.
7. Практическая программа ЛДПР (2011 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://ldpr.ru/Program_LDPR/A_practical_program_for_the_Liberal_Democratic_Party/. — Название с титул. экрана.
8. Программа ЛДПР. России пора строить русский дом [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://ldpr.ru/Program_LDPR/russia_should_build_a_russian_house_2015/. — Название с титул. экрана.
9. Романенко С. А. Великая хорватская национальная идеология в начале XX века [Текст] / С. А. Романенко // Славяноведение. — 1998. — № 5. — С. 24 – 27.
10. Яровий В. Ф. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн XX століття : підруч. для вищих навч. закладів [Текст] / В. Ф. Яровий. — К. : Генеза, 2005. — 816 с.
11. Ögüt Ö. Bir rus paradoksu: etno-dinsel liberalizm. 11 şubat 2014 [Electronic resource] / Özcan Ögüt. — Regime to access : <http://politikaakademisi.org/bir-rus-paradoksu-etno-dinsel-liberalizm/>
12. Pitassio A. Irrédentisme et nationalisme en Italie. Un même projet? [Electronic resource] / Armando Pitassio // Les cahiers Irice. — 2015/1 (n° 13). — P. 37 – 48. — Regime to access : <http://www.cairn.info/revue-les-cahiers-irice-2015-1-page-37.htm>
13. Statut. Partidul România Mare [Electronic resource]. — Regime to access : <http://prm-central.ro/statut/>
14. Wallonie : un rattachement à la France? [Electronic resource]. — Regime to access : <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2008/07/29/01011-20080729FILWWW00310-wallonie-un-rattachement-a-la-france-.php>.

Горло Н. В. *Политические партии как субъекты политики ирредентизма*

В статье анализируется роль политических партий в формировании политики ирредентизма, направленной на объединение групп разделённого народа в одном государстве. Исследуется деятельность политических партий в европейских странах, в том числе тех,

которые граничат с Украиной: Румынии, Венгрии, России. Обоснование ирредентистской политики во многих случаях опирается на идею «Великого государства», которая аргументирует восстановление государственности в бывших границах. Ирредентистская риторика присуща партиям правого и правоцентристского направления, которые декларируют заинтересованность в благополучии этнических родственников в соседних государствах. Успешные результаты участия партий в выборах свидетельствует о достижении важных целей: влияние на формирование политических убеждений граждан и получение доступа к государственному управлению.

Ключевые слова: политическая партия, политика ирредентизма, идея «Великого государства».

Gorlo N. Political parties as subjects of the policy of irredentism

The article explores the role of political parties in the policy of irredentism that is aimed at the uniting of divided groups of a nation in a single state. The research deals with the activity of political parties in European countries, including those bordering Ukraine: Romania, Hungary and Russia. The justification of irredentist policy in many cases is based on the concept of «great powers», which argues the restoration of the former state borders. Irredentist rhetoric is inherent to right-wing and center-right parties, which declare interest in the welfare of ethnic relatives in neighboring countries. Successful results of participating in the elections demonstrate the achievement of important goals: the impact on the formation of political views and the accession to government control.

Keywords: political party, the policy of irredentism, the concept of «great powers».

УДК 32:316.485.22-027.21

Дмитренко С. П.

**ПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ:
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ**

У статті проаналізовані основні підходи до пояснення феномену політичного протесту. Вказано на актуальність дослідження проблематики політичного протесту в Україні, оскільки політична та суспільна практика останніх років потребує виваженого та глибокого політологічного аналізу цього явища. Розглянуто основні підходи до пояснення цього складного суспільно-політичного феномену у рамках національних політологічних шкіл на пострадянському просторі, в Європі та США. Зроблено спробу визначити теоретичні рамки дослідження політичного протесту. Вказано, що політичний протест виникає і існує не тільки через існування не ефективної політичної влади, чи дії зорієнтованих на протести індивідів та соціальних груп, але й через об'єктивне існування в суспільстві етнічного, релігійного, мовного та ін. ґрунту для протесту.

У сучасній політичній науці немає узгодженого підходу до визначення політичного протесту. Як вітчизняні, так і зарубіжні автори розглядають це явище у рамках своїх теоретичних досліджень та у контексті більш широких політичних чи соціальних явищ. Згадки про цей феномен частіше можна побачити на шпальтах газет, у телевізійних та радіо новинах, чи журнальній публіцистиці, ніж у наукових виданнях. Між тим політична та суспільна практика народжує велику кількість подій протестного характеру загальнодержавного та регіонального рівнів у всіх країнах світу. Особливо актуальною ця проблема є для вітчизняної політичної дійсності у зв'язку з буремними подіями 2013-2015 років. Отож, політична практика та розвиток нових напрямків політичної науки у сучасний період актуалізують необхідність уточнення та теоретичного доповнення базового доробку зарубіжних та вітчизняних учених щодо проблематики політичного протесту.